

VILLA JONGERIUS

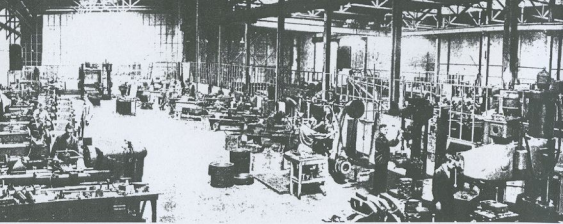
DYNASTIE AAN HET MERWEDEKANAAL

Martine Bakker

circa 1940

Omstreeks 1920 liet Jan Jongerius een villa bouwen op het terrein van zijn kersverse automobielbedrijf. Bijna een eeuw lang was deze villa een curieus en mysterieus object aan het Merwedekanaal. Tijdens de Duitse bezetting van Nederland werd het gebouw gevorderd. Toen Jan Jongerius NV in 1955 failliet ging, nam de Nederlandse defensie de villa over. Een schijnbaar tijdloos gebouw op een terrein waar de laatste jaren weinig leek te gebeuren... tot aan de kraak van 27 juli jongstleden.

De Utrechtse oevers van het Merwedekanaal, aangelegd als vaarweg tussen het Noordzeekanaal bij Amsterdam en de Lek bij Vreeswijk, zijn sinds de opening van het kanaal in 1892 het toneel van groeiende bedrijvigheid. Er vestigden zich handelaren en kleine industrieën. Van oudsher bevonden zich hier hoveniersbedrijven. De hoveniers voorzagen de inwoners van de stad van groente en fruit. Zij verkochten hun waar op de groente- en fruitmarkt bij de Jacobikerkerk, in kleine winkeltjes of vanaf een kar.

Eén van de hoveniersbedrijven aan de westkant van Utrecht was van Bastiaan Jongerius. De kinderrijke familie Jongerius woonde in de Bastiaanshof, een boerderij aan de Kanaalweg. In 1927 nam het zesde kind, Jan Jongerius, een 'handel in automobielen, annex reparatieinrichting' over die sinds 1924 bestond. Dit bedrijf groeide uit tot Ford Jan Jongerius NV (in 1938 vervalt 'Ford'), waarin nog twee zonen van de hovenier belangrijke functies bekleedden. Er werden aan de Kanaalweg fabriekshallen, een pomp en een nieuwe Bastiaanshof gebouwd. Een deel van de tuinbouwgrond bleef intact. De firma, die zich in de loop van de tijd toe-spitste op de vervaardiging van bijzondere carrosserieën, werd in 1945 onder beheer geplaatst van het Nederlandsche

Beheersinstituut en ging in 1955 failliet. De villa en hallen zijn bewaard gebleven.

Dogma, Kitsch, Texas

Door het strak vormgegeven, witgepleisterde exterieur lijkt het ensemble van villa en achterliggende hal een voorbeeld van het Modernisme. De aandacht voor licht, lucht en eerlijk materiaalgebruik is evident en ook het tijdspat van de oplevering pleit voor deze stijl. Het ouderwetse, kitscherige interieur van het woonhuis en de Art Deco-lamp rond het ingangsportaal weerspreken dit echter.

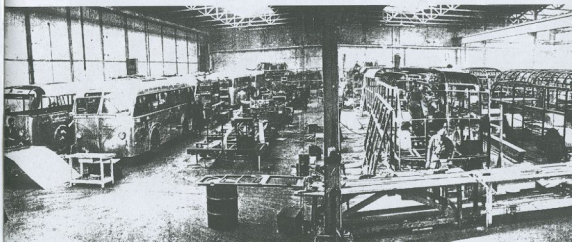
Aangezien er niet overal sprake is van Modernisme - een stijl waar het juist gaat om het consequent doorvoeren van bepaalde kenmerken - moet het huis als voorbeeld van deze dogmatische stijl worden afgewezen. De protserige binnenkant van de villa pleegt ver-raad aan de harmonieuze, sobere buitenkant. Maar we schrijven anno 1999 en 'verraad' is na het Postmodernisme een overspannen woord. De architect van de villa is (voorals-nog) onbekend. Ook het glas-in-lood van het daklicht in de centrale hal, waarop de geschiedenis van de familie Jongerius en hun auto-imperium is verbeeld, verschaft hierover geen duidelijkheid. De oude vader en moeder Jongerius zijn afgebeeld als hoveniers tussen de plantjes, de jonge

Jan Jongerius - die de bijnaam 'Jan Ford' droeg - met buikje en sigaar temidden van sym-bolen uit de auto-branche. Ook de oude Bastiaanshof is te zien. Een gelige bouwtekening met gekrulde hoeken verbeeldt het ontstaan van de nieuwe villa.

Het is een plausibele aanname dat Jan Jongerius in grote lijnen eigenhandig het ontwerp voor de nieuwe huisvesting van zijn familie en familiebedrijf schetste. De - voor Nederland - ongebruikelijke samenvoeging van stijlen en de streng symmetrische platte-grond kunnen verklaard worden door een Italiaanse invloed. Italië was een populaire vakantiebestemming van de katholieke familie. Andere aannemelijke voorbeelden voor het ontwerp van de villa zijn de optrekjes van rijke Texanen. Jongerius bracht, om zich te oriënteren op zijn nieuwe bedrijf, een bezoek aan het zuiden van de Verenigde Staten. Beelden uit het familie-album maken duidelijk welke rol Jongerius graag wilde spelen⁽¹⁾. Behalve leden van zijn eigen omvangrijke familie, waaronder enkele paters en 'soeurs', ontving hij in zijn villa politici en belangrijke personen uit de auto-industrie met hun echt-genotes. Zij werden voorgereiden tot aan de indrukwekkend verlichte voordeur, waarna de chauffeur van de automobiel aan de andere zijde het erf weer kon verlaten. Kijkers van de televisieseries Dallas of Dynasty gaat een lichtje op. Ook uit het dossier van de Jan Jongerius NV spreken soap-toestanden. De familieleden wisselen meermalen van positie binnen het bedrijf. Eén van de broers krijgt een strafverbod op het bekleden van een invloedrijke positie, waarvoor vervroegde intrekking wordt aangevraagd en toegekend. Prompt neemt hij opnieuw een hoge positie in binnen Jan Jongerius NV.

Vordering en beheer

In 1941 stierf Jan Jongerius. In de indrukwekkende begrafenisstoet betuigden afgezanten van de Ford fabrieken, Texaco en de Bovag en de burgemeester van Jutphaas de laatste eer. Het grondgebied van de villa behoorde in die tijd tot Jutphaas. De oorlogsjaren waren

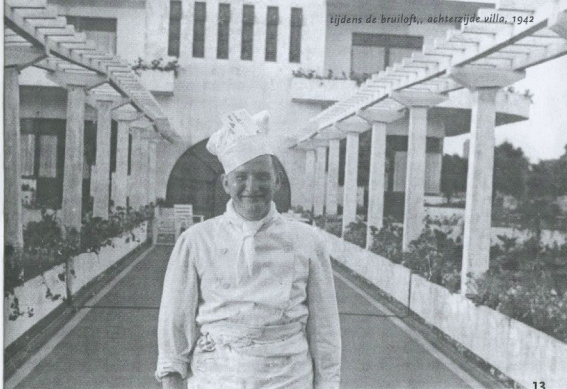

voor het bedrijf Jongerius niet ongunstig. De vraag naar vervoer, auto's en brandstof bleef bestaan. In 1942 trouwde Ans Jongerius, de dochter van 'Jan Ford', met Wim ter Steege. Dit was, net als het 25-huwelijksfeest van haar ouders, dat in 1939 was gevierd, een grootse gebeurtenis. De bruiloft werd gevierd op het terrein en in één van de hallen van de fabriek. De huwelijksreis voerde per vliegtuig naar Italië. In de laatste oorlogsjaren werd de rol van het bedrijf Jongerius dubbelzinnig. De villa werd gevorderd en bleef na de oorlog wegens vermeende goede contacten met de bezetter onder beheer van de staat. Het bedrijf werd later gezuiverd van blaam want men had juist geprobeerd om de arbeiders van het bedrijf te vrijwaren van tewerkstelling in Duitsland. Jaren later werd er zelfs een oorlogsmonument opgericht op het terrein, op de route van de villa naar de

bedrijfsshal. Het staatsbeheer duurde tot 1947. De daaropvolgende jaren werd tweemaal een surseance (uitstel) van betaling aangevraagd voor een schuld. Dit kon niet voorkomen dat het bedrijf in 1955 failliet werd verklaard. In zeven veilingdagen werd de inboedel van Jan Jongerius NV bij opbod verkocht.

De Nederlandse defensie werd de nieuwe eigenaar van het terrein. De villa werd vanaf 1956 gebruikt voor huisvesting van een officiersgezin en als kantoor van het PMC (Provinciaal Militair Commando) regio Utrecht, dat onder meer belast is met het inperken van subversieve overlast in een oorlogssituatie. Een zendmast naast de villa sloot aan op het Ascom-systeem waarmee gecommuniceerd werd met de andere PMC's en het overkoepelende Nationaal Territoriaal Commando. De hallen werden benut voor opslag. Hoewel defensie het

tijdens de bruiloft, achterzijde villa, 1942

13

12

bruilofsfeest, fabrieksterrein, 1942

terrein van Jongerius bijna vijftig jaar gebruikte, overheerste het idee van tijdelijkheid. Het woonhuis werd op provisorische en ruwe wijze omgevormd tot werkruimte. De belangrijkste verandering betrof het verwijderen van de huiskapel aan de achterzijde van de bovenverdieping. De vier smalle langwerpige glas-in-lood ramen van de kapel werden vervangen door twee grote vensters. Onderhoud aan het pleisterwerk en de kozijnen bleef nagenoeg achterwege. De villa werd provisorisch gestut met stalen balkjes toen de balkons begonnen te verzakken.

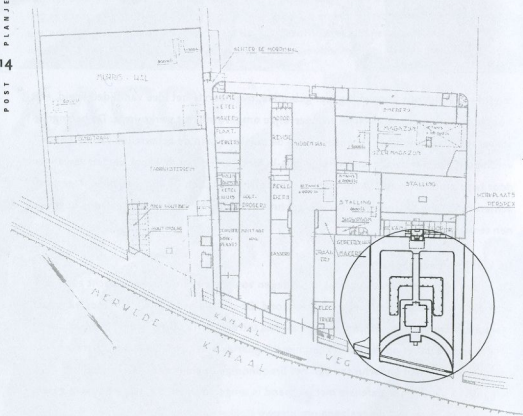
De kraak van een monument

Op 27 juli 1999 werd de villa gekraakt. Gedegen voorwerk van de krakers bracht aan het licht dat het pand al sinds mei 1998 leeg stond. De nieuwe bewoners, een groep van 5 permanente bewoners en 2 gasten, mogen slechts tot 1 januari 2000 blijven. Defensie heeft aangekondigd dat er op die datum een nieuwe gebruiker zal zijn. De krakers wachten sceptisch af en begonnen ondertussen aan het broodnodige opknappwerk. Zij vinden het "gigantisch slordig hoe defensie met het pand is omgesprongen", getuige de grote gaten die in de lambrizering zijn geslagen om nieuwe stekkerdozen te monteren.

Ook de plafonds, die zijn geëgaliseerd en behangen met TL-buizen, en het ronde plaatwerk

in de ruimte achter de keuken, dat waarschijnlijk in de plaats kwam van originele, rondlopende beglazing, kan hun goedkeuring niet wegdragen. De krakers, geen van allen afkomstig uit Utrecht, werden al gauw ingewijd in de illustere geschiedenis van de plek. Vanaf het moment dat zij in het pand zaten, kwamen voormalige werknemers van het bedrijf op bezoek, die verhalen van het werk in de autofabriek en de flamboyante en spraakmakende directeurs. De villa aan de kanaalweg is opgenomen in het MIP (Monumenten Inventarisatie Project) en werd daarom dit jaar benoemd tot rijksmonument. Ook de fabriekshal achter het huis en het oorlogsmonument krijgen deze status. De krakers zijn blij met de

monumentenstatus van de villa, waarschijnlijk niet alleen uit zorg voor het Nederlandse architectonische erfgoed, maar ook om het vermoeden dat de verkoop van een dergelijk monumentaal pand een moeizame procedure is. De monumentenstatus vermindert tevens de angst voor sloop ten bate van een uitbreiding van de Jaarbeurs of het UCP. De kraak en de monumentenstatus van de Jongerius-villa trekken het complex hernieuwd in de openbaarheid. Dat er in technische zin iets met de villa moet gebeuren wordt alleen al duidelijk door de talrijke scheuren. Wanneer defensie het pand in januari inderdaad een nieuwe bestemming zal geven, lijkt dit een goed moment om het te restaureren. Misschien is zelfs een

plattegrond van het terrein (villa en de tuin in de cirkel)

reconstructie van de oprijlaan, de tuinaanleg en de Art Deco-lamp op de toren van de fabriekshal haalbaar. Wanneer Defensie zich terugtrekt als eigenaar van het pand kunnen verschillende scenario's in gang worden gezet. De Gemeente formuleerde reeds een 'woonbestemming' voor het terrein. De huidige bewoners willen in de villa blijven wonen en werken maar hebben nog geen aankoop- of gebruiksplan voor het pand. Zij zien meer in een "tegenplan" dat zal worden geformuleerd zodra de zaken elders gaan rollen. De villa Jongerius heeft een bewogen levensloop en een karakteristieke dubieuze stijl die in Utrecht uniek zijn. Hoewel de vraag naar huisvesting bij de krakers voorop stond, gaven zij een saillante draai aan de geschiedenis van het pand. Zij kraakten een villa waarvan de bouw het einde markeert van een eeuwenoude hovenierstraditie, die daarna het toneel werd van de Jongerius-industrie en vervolgens door het PMC van de Binnenlandse Strijdkrachten werd gebruikt - terwijl zij zelf groot-kapitaal afwijzen en een deel van hun bezigheden waarschijnlijk in kaart gebracht wordt door één van de PMC's. Er valt bijkans geen uitspraak te doen over de toekomst van deze villa.

1. Het familie-album werd door een neef van Jan Jongerius ter bevordering van het bouwhistorisch onderzoek afgegeven bij het Archeologisch Bouwhistorisch Centrum (Bettina van Santen).